

УДК [94 (420) «1865/1936» + 929 Кіплінг]

Твори Редьярда Кіплінга як історичні джерела з трансформації ідеї Імперії в британському суспільстві в кінці вікторіанської доби

О.В. ФОМІНА

Луганський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Луганськ, Україна
E-mail: laskavoprosim@mail.ru**Авторське резюме**

У статті проаналізовано змістовну складову творів Редьярда Кіплінга та охарактеризовано їх як джерела з вивчення трансформації ідеї Імперії в британському суспільстві в кінці вікторіанської доби, еволюцію поглядів Кіплінга на питання реформування англійського правління в залежних територіях. Доведено, що твори Редьярда Кіплінга є важливими історичними джерелами з дослідження передумов, причин і наслідків політичних змін у системі управління Британської імперії в кінці XIX – на початку XX ст. За допомогою своїх творів він на рівні свідомості формував у співвітчизників уяву про специфічну систему взаємовідносин між ними і корінним населенням територій, що входили до складу Британської імперії. Цим Кіплінг, як ніхто інший, сприяв становленню англійської імперської моделі.

Ключові слова: Редьярд Кіплінг, Велика Британія, Індія, ідея імперії, колоніальна експансія, імперіалізм.

Works by Rudyard Kipling as historical sources of transformation the idea of the Empire in British society in the late Victorian era

O.V. FOMINA

Luhansk Taras Shevchenko national university, Luhansk, Ukraine
E-mail: laskavoprosim@mail.ru**Abstract**

In the article is researched the content component works by Rudyard Kipling. It is characterized them as a source for the study of transformation the idea of the Empire in British society in the late Victorian era. Evolution of Kipling's views on the reform of the British rule in the dependent territories is analyzed too. It is proved that Rudyard Kipling's works are important historical sources of the study conditions, causes and consequences of political changes in the system of the British Empire in the late nineteenth – early twentieth century. Through his works, he formed the consciousness level of compatriots idea of a specific system of relations between indigenous peoples and territories that were part of the British Empire. In result Kipling, like anyone else, contributed to the formation of British imperial model.

Key words: Rudyard Kipling, Great Britain, India, the idea of empire, colonial expansion, imperialism.

Постановка проблеми. Дослідницький концепт «історія людини - історія країни» є одним з найважливіших і водночас найскладніших складових науково-теоретичної парадигми про вплив особистості на хід історії, що дозволяє вивчити історію країни (імперії, міста, села тощо) крізь призму життя конкретної людини і навпаки. Такий підхід дає змогу не тільки визначити вплив особистості на історію (в принципі цей підхід є традиційним напрямом розвідок для історичної науки), але також дослідити яким чином ті чи інші зовнішньополітичні та внутрішньополітичні процеси в державі відбилися на життєвому шляху пересічного громадянина, житті звичайної сім'ї. Тим більше по-науковому цікаво та важливо простежити життєвий шлях і творчість такої відомої людини, як Редьярд Кіплінг, який з пересічного англо-індійського школяра з поганим зором виріс у «залізного Редді», письменника із світовим ім'ям і політика із бездоганною імперською репутацією, чії ідеї та далекоглядні плани на побудову Pax Britannica для багатьох британців у кінці XIX - на початку XX століть стали про-

зрінням на стан речей у колоніях, а вірш «Тягар білих» перетворився на символ віри для будівників імперії, «над якою ніколи не заходить сонце».

Аналіз досліджень і публікацій. Разом з тим, в Україні немає жодної роботи, яка була б присвячена дослідженню ідеї імперії Р. Кіплінга. У радянській історіографії та навіть сучасній історіографії не набагато краще: лише невеличкі статті у словниках і довідниках, книгах з історії англійської літератури (Г.В. Анікін, Н.Я. Д'яконова, Н.П. Михальська, Т.Л. Мотильова, М.В. Урнов та інші), які в основному мають довідково-біографічний характер [1, с. 355-360; 2, с. 521-522; 6, с. 256-279; 7, с. 311-323]. У британській історіографії праць, присвячених постаті Р. Кіплінга, звісно, значно більше, але їх автори (К. Ейміс, Д. Фарнє, Р. Грін, В. Мур-Гілберт, А. Сандісон, М. Сеймур-Сміт, А. Уілсон та інші), зосередившись на дослідженні історії життя і творчості Кіплінга, залишили практично без уваги феномен англо-індійця в його імперській ідеології [8; 9; 10; 11; 18; 19; 20; 21]. Крім того, в СРСР та у країнах

© О.В. Фоміна, 2013

колишньої Британській імперії і навіть у самій Великій Британії довгий час його безапеляційно вважали «ідеологом колонізаторів», «співачом британського імперіалізму» і лише у другій половині ХХ століття історики та літератори почали замислюватися над необхідністю осягнути дійсну глибину «світу Кіплінга». Однак зазначений вище аспект так і не було розкрито, оскільки історики та літератори не поставили, а літераторів зацікавив (з точки зору історії розвитку культурних зв'язків між Заходом та Сходом у Новий час) невизнаний їхніми попередниками неоромантизм англійського письменника. І, що є показовим, усі міркування автори висловлювали лише у передмові та вступі до перевидань його творів. Їх основний зміст зводився до думки, висловленої відомим радянським фахівцем з культури країн Західної Європи та Північної Америки Л. С. Кертманом: «Так, Кіплінг - великий національний поет, так, у його творчості є певні елементи демократизму, але це творчість расиста і джингоїста» [3, с. 204].

Однак про те, що інтерес до історії життя і творчості Кіплінга, його впливу на формування імперської ідеології не згас і на початку ХХІ століття підтверджує видання у 2006 році книги відомого англійського публіциста, фахівця з історії та теорії міжнародних відносин на Сході Пітера Хопкірка «У пошуках Кіма. Досліджуючи Велику гру Кіплінга», яка дозволяє краще зрозуміти політичний підтекст відомого роману «Кім» [11].

Мета дослідження - проаналізувати змістовну складову творів Редьярда Кіплінга та охарактеризувати їх як джерела з вивчення трансформації ідеї Імперії в британському суспільстві в кінці вікторіанської доби, еволюцію поглядів Кіплінга на питання реформування англійського правління в залежних територіях.

Виклад основного матеріалу. Кіплінг почав творчий шлях письменника і поета ще юнаком і до кінця життя продовжував писати. Перша збірка оповідань «Прості оповідання з гір» була видана в Калькутті у 1888 році. До неї автор включив сорок оповідань, більшість з яких раніше були надруковані у газеті м. Лахора (провінція Пенджаб) «Сівіл енд мілітері газетт» (виданні, в якому він працював репортером і заступником головного редактора одночасно). До речі, одразу слід відзначити, що історія публікацій творів Кіплінга вкрай заплутана. Як правило, письменник спочатку друкував їх у різноманітних газетах і журналах (Індії, Великої Британії, США), а потім включав у збірки, склад яких при багаторазових перевиданнях не завжди залишався незмінним.

І в цьому ж 1888-му в Аллахабаді (столиці Пенджабу) Кіплінг випустив у світ перший збірник (другий по загальному рахунку) «сол-

датських» новел з постійним набором головних діючих героїв: лондонцем Ортерісом, йоркширцем Ліройдом і ірландцем Малвені. При подальших перевиданнях у Великій Британії та США склад збірки було розширено та включено інші оповідання того ж циклу, зокрема «Три мушкетери», «Донька полка», «Безумство рядового Ортеріса», «На варті», які спочатку були включені у «Прості оповідання з гір» [17].

Окрім цього, знову ж таки у 1888 році і в Аллахабаді, Р. Кіплінг випустив ще кілька збірок: «Рікша-привид», який включив у себе чотири ранні фантастичні оповідання (серед них найбільше відомий «Незвичайна прогулянка Морроубі Джукса»), «Віі-Віллі-Вінкі», який складався усього з двох оповідань для дітей (головний з них «Ме-е, паршава вівця» має автобіографічний характер), збірка «Чорне і біле» була складена з шести оповідань про життя індусів («У повинь» та інші) [14; 17].

У 1890 році у Лондоні вже овіяний славою він усього за півроку пише автобіографічний роман «Світ погас», який, проте, не мав великого успіху [5]. І Кіплінг через це знов повертається до свого улюбленого жанру твору - оповідання. Вже наступного 1891-го року у Лондоні публікується нова збірка оповідань «Життя дає фору». До неї увійшло двадцять сім оповідань, правда, деякі з них вже надруковані раніше в інших збірниках. Проте такі нові оповідання, як «Через вогонь», «Місто страшної ночі», «Джорджи-порджи», «Без благословення церкви», «Кінець шляху», «Повернення імрея», «Моті-гадж бунтівник», «Вімі» знов повернули Кіплінгу славу талановитого літератора [14].

Однак справжнє визнання прийшло після публікації у Лондоні у 1894-му і 1895-му роках відповідно першої і другої «Книги джунглів» [16]. Усього в обидві збірки увійшло п'ятнадцять оповідань (з них вісім про Мауглі) і стільки ж віршів, які стали своєрідними «прологами» (або «посиланнями») до кожної новели. Серед оповідань, що не торкаються пригод Мауглі, але увійшли до збірок, слід виділити «Білий котик» (події розгортаються на території, яка історично зв'язана з Росією. - О.Ф.) і «Чудо Пуран Бхагата» (кіплінгівський варіант пригод однойменного героя багатьох пенджабських легенд, який вшановувався як святий. - О.Ф.).

Через три роки, у 1898 році і також у Лондоні, виходить збірник «Труди дня», в якому найцікавішим і найбагатшим по місткості історичного матеріалу для дослідника стала новела «Будівники моста». Інша збірка «Шляхи і відкриття» містить ще одне автобіографічне оповідання. Новела «Вони» мала для Кіплінга глибоке особисте значення, оскільки у 1899 році через важку хворобу померла його улюблена донька Жозефіна. За словами батька письменника Дж. Локвуд, після смерті дитини він

«розповідав матері, що бачить дівчинку кожного разу, коли відкриваються двері або пугає місце за столом, що вона виходить до нього із кожного тинистого куточка у саду, виходить сяюча і розриває його душу на дрібні частини» [14]. Ще одна новела «Місіс Батерст» з цієї ж збірки містить відомості також автобіографічні, але пов'язані не з сім'єю, а з подіями англо-бурської війни 1899-1902 років.

Іншим важливим напрямком творчості Кіплінга поряд з новелами були вірші і балади, у яких також міститься величезний завуальований і замаскований, нібито навмисно прихований від стороннього ока, пласт матеріалу з історії Британської імперії у вікторіанську епоху й «ідеї імперії» і відомості про життя самого їх автора.

Більшість віршів, як і оповідання, спочатку публікувались у різноманітних журналах і газетах, а потім згодом зібрані виходили у вигляді поетичних збірок. Найпершою стала збірка «Департаментські пісеньки», яка побачила світ 1886 року в Індії і по праву вважається найбільш раннім виданим зібранням творів поета. Через шість років, у 1892-му, вже після визнання і триумфу, публікується збірка «Казармені балади та інші вірші». Ще через чотири роки гучний успіх має зібрання «Сім морів», більшість віршів якого було написано під час подорожей Кіплінга протягом 1894-1895 років. У 1903 році, після закінчення англо-бурської війни, у світ виходить двотомна збірка віршів «П'ять народів» [15]. Проте усі збірки були розрізнені, не завжди логічно продовжували одна одну та не мали якоїсь одної тематики. Повне зібрання віршів видавалось двічі ще за життя самого автора, у 1919 і 1927 роках [17].

Окремо слід зупинитися на «солдатських» баладах Кіплінга, які були виокремлені ним в особливі цикли: «Казармені балади» в однойменному вищезгаданому збірнику віршів (1892) і в книзі «Сім морів» (1896), а також «Солдатські пісні» у збірці «П'ять народів» (1903) [15]. Ще два цикли віршів і балад про першу світову війну «Епітафії» і «Гефсіманський сад» були повністю опубліковані у 1919 році у першому загальному зібранні поезії «Проміжок» [14]. У цих творах більшість героїв звичайні Томмі Аткинсі (у ХІХ сторіччі широко розповсюджене прізвище англійських солдат. - О.Ф.), на чийх плечах і штиках розширювалася та трималася Британська імперія. У римованих рядках при достеменному порівняльно-історичному аналізі можна знайти досить багато інформації з історії «імперії, над якою ніколи не заходить сонце», ідеологічні підвалини її створення, розширення і необхідності існування як такої. Такі вірші й балади як: «Вдова із Віндзора» (широко розповсюджене прізвище королеви Вікторії (1819-1901),

яка правила з 1837 року і стала вдовою у 1861 році. - О.Ф.), «Томмі», «Служба королеви», «Пушкарі», «Свято у вдови», «Джентльмен у драгунах», «Брид на річці Кабул», «Фуззі-Вуззі» (назва суданських експедиційних сил. - О.Ф.), «Денні Дівер», «Маршем до моря», «Мандалай», «Шилінг у день», «Марш «хижацьких птахів» (назва військ заморської служби. - О.Ф.), «Сапери» (королівські інженери. - О.Ф.), «Солдат і матрос заодно» (королівська морська піхота. - О.Ф.), «Холерний табір», «Пил» та багато інших здобули справжнє визнання у багатьох поколіннях військових усіх рангів.

Окреме місце у поезії Кіплінга посідають вірші з прозаїчних книг: роману «Світло погасло», першого та другого творів «Книга джунглів», збірок оповідань і казок «Багато помислів» (1893), «Просто казки» (1902), «Павук з Пукського пагорба» (1906), «Дія і протидія» (1909), «Нагороди та чудеса» (1910), а також з дитячої «Історії Англії», написаної Кіплінгом разом з Ч. Глетчером (1911). Винятком є тематично близькі до інших віршів «Норманн сакс» і «Майстер» зі збірника «Проміжок» і надрукований вже після смерті поета «Семюел Пепсі». Поетичний заповіт Кіплінга вірш «Прохання» завершив пізнє зібрання усіх віршів, яке побачило світ у 1933 році [14].

Проте Кіплінг був не лише талановитим новелістом і поетом. Його перу належить роман, який по праву можна вважати однією з перлин світової історичної літератури. Твір став беззаперечним доказом того, що Кіплінг-політик і Кіплінг-письменник - це зовсім різні люди. У час, коли Кіплінг підтримував англо-бурську війну, її прихильники чекали від нього великого твору, присвяченого цим подіям, але так нічого і не з'явилося. Більше того, він навіть не був задуманий. Декілька віршів - от і весь підсумок від уражень тих часів (найбільш відоме «Неуважний злидар» та інші). Кіплінг, перебуваючи, образно кажучи, тілом під час війни у Південній Африці, духом і в думках цілком знаходився в Індії. Про неї і був написаний у 1900 році головний роман його життя «Кім» (до цього вже були «Світло погасло», «Наулаху», «Відважні мореплавці») [5; 14].

«Кім» - історія сироти, сина солдата-ірландця, який служив в індійській армії. Кім - нібито втілення, якщо так можна сказати, усієї безлічі обличч Індії. У нього від народження вміння розуміти людей. Опинившись у полі зору англійської розвідки, він назавжди залишається в її рядах і поринає у вир Великої гри.

Аналізуючи роботи Р. Кіплінга як історичні джерела, слід більш детально зупинитися на його книзі нарисів «Від моря до моря», опублікованої у 1899 році [4]. На відміну від усіх інших у цьому творі головний герой сам Кіплінг, без завуальованості і прихованості. Він

відверто виставляє на суд читача свої власні враження від подорожі Індією, Бірмою, Сінгапуром, Китаєм, Гонконгом, Японією, США. Кіплінг відправився у подорож з конкретною метою - побачити на власні очі східні країни, Японію, а потім і Сполучені Штати, щоб зрозуміти уклад, світосприйняття, культуру цих народів і головне - ступінь їх життєздатності. Окрім дуже цікавих і важливих спостережень, думок і вражень від побаченого, якими щиро ділиться Кіплінг з читачами, він також висловлює багато думок, що віддзеркалюють його власний внутрішній світ і світосприйняття, розуміння епохи і місця, де йому довелося жити. Р. Кіплінг відверто пише, що англійці і англо-індійці - різні люди. Більше того, він з неприхованою гордістю заявляє: «Англо-індійці - це нація, а Індія - для нас Батьківщина» [4, с. 193-255]. Ще більш гучно і діалектично звучить інше його висловлювання, що англійці - не патріоти і в той же час: «Ми великий народ і дуже сильні, але створюємо імперію ціною невиправданих втрат» [4, с. 174-304].

З неменшою прямоотою Кіплінг пише і про британську зовнішню політику: «Всі мають країни для пограння. У Франції є Німеччина, у нас - Росія» [4, с. 294]. Проте найбільше враження на нього справили США. Він постійно порівнює Сполучені Штати і Велику Британію, Старий і Новий світи.

На сторінках «Від моря до моря» він робить кілька дуже цікавих пророцтв. Кіплінг попереджає, що велика війна в Європі вигідна виключно Вашингтону - «демократії монополій», для якої Старий світ є дуже емким ринком [4, с. 246-247]. Дивлячись у далеке майбутнє іншої країни, розташованої на протилежній частині земної кулі, він застерігає, що Японія, скоріш за все, стане додатком США (якщо, за Кіплінгом, не налагодить більш тісне економічне співробітництво з Великою Британією. - О.Ф.) [4, с. 198-199]. Така позиція автора, сміливість поглядів і висловлювань, готовність поділитися потаємним зробили книгу нарисів «Від моря до моря» справжнім бестселером і в

прямому, і в переносному сенсі цього слова.

Висновки. Таким чином, дослідження показало, що твори Кіплінга є дуже багатими, практично недослідженими джерелами з всесвітньої історії. Зокрема, історії британської політики в Індії, ідеї імперії, історії Індії і англо-індійського суспільства (тут швидше буде назвати твори, де про це не йдеться, ніж перелічувати всі інші: «Світлопогасло», «Наулаху», «Ме-е, паршива вівця»). У таких творах, як «Балада про царський жарт», «Мирова з ведмедем» і «Кім», що називається, чорним по білому написано про англо-російське суперництво на Середньому Сході, так звану «російську загрозу Індії» і Велику гру в цілому.

У понятійному апараті дослідників всесвітньої історії назавжди залишилися такі кіплінгівські вирази, як «Велика гра» (з роману «Кім»), «на схід від Суеца» (з вірша «Мандалай»), «тягар білих» (з однойменного поетичного твору), «закон джунглів» (з оповідання «Мауглі»), «О, Захід є Захід, Схід є Схід, і з місця вони не зійдуть, ... але Заходу нема і Сходу нема, ... якщо сильний з сильним обличчям до обличчя на краю Землі стають?» («Балада про Схід і Захід») та багато інших.

Загальну ж кількість цитат, які були взяті істориками, літераторами, політиками як англійськими, так і іноземними на озброєння, використані зі своїх творів неможливо підрахувати. Єдине, що можна без сумніву стверджувати, - всі діячі (навіть ідеологічні супротивники і політичні опоненти, літературні критики) з повагою ставилися і ставляться до Кіплінга і свідомо роблять такі посилання, з гордістю демонструючи свою обізнаність з його творчістю. Отже, всебічний глибокий аналіз його творів дозволив простежити погляди Кіплінга на «ідею Імперії» від часу формування до періоду встановлення його самосвідомістю певних ідеологічних засад і поступової зміни їх змістовної частини, особливо у питанні ціннісних орієнтирів розширення і зміцнення Британської імперії.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Аникин Г. В., Михальская Н. П. История английской литературы: учебное пособие [для вузов] [Текст] / Г. В. Аникин, Н. П. Михальская. - М.: Высшая школа, 1975. - 528 с.
2. Дьяконова Н. Я. Киплинг [Текст] / Н. Я. Дьяконова // Краткая литературная энциклопедия: в 9 т. / Гл. ред. А. А. Сурков - М.: Сов. Энцикл., 1966. - Т. 3: Иаков - Лакснесс. - С. 521-522.
3. Кертман Л. Е. История культуры стран Европы и Америки 1870-1917: учебное пособие [для вузов] [Текст] / Л. Е. Кертман. - М.: Высшая школа, 1987. - 304 с.
4. Киплинг Р. От моря до моря [Текст] / Р. Киплинг // Киплинг Р. Немного о себе [Текст] [Пер. с англ. Д. Вознякевич, В. Кондраков, Н. Димичевский / Предисл. и сост. А. Николаевская]. - М.: Ладомир, 2003. - С. 131-414.
5. Киплинг Р. Свет погас. Смелые мореплаватели. Три солдата [Текст] / Р. Киплинг / [Вступ. ст. Г. Троицкой]. - М.: Крон-Пресс, 1992. - 453 с.
6. Мотылева Т. Л. Киплинг [Текст] / Т. Л. Мотылева // История английской литературы: в 3 т. [Ин-т мир. лит-ры им. А. М. Горького АН СССР]. - М.: Изд-во АН СССР, 1958. - Т. 3. - С. 256-279.
7. Урнов М. В. Редьярд Киплинг [Текст] // Урнов М. В. На рубеже веков: Очерки английской литературы (конец XIX - начало XX в.). - М.: Наука, 1970. - С. 311-323.
8. Amis K. Rudyard Kipling and his world [Text] / K. Amis. - L.: Thames & Hudson, 1975. - 128 p.
9. Farnie D. East and West of Suez. The Suez Canal in History, 1854-1956 [Text] / D. Farnie. - Oxford: Clarendon Press, 1969. - 860 p.
10. Green R. Kipling and the children [Text] / Green R. - L.: Louis Press, 1965. - 240 p.
11. Hopkirk P. Quest for Kim. In search of Kipling's Great Game [Text] / Hopkirk P. - L.: John Murray, 2006. - 288 p.
12. Kipling R. Actions and reactions [Text] / R. Kipling. - L.: Macmillan & Co Ltd, 1909. - 301 p.
13. Kipling R. Actions and reactions: In 2 vols. [Text] / R. Kipling. - L.: Macmillan & Co Ltd, 1915.
14. Kiplingiana [Электронный ресурс]. - Режим доступа: http://www.kipling.org.uk/kip_fra.htm - Назва з екрана
15. Kipling R. The Five nations: In 2 vols. [Text] / R. Kipling. - L.: Macmillan & Co Ltd, 1904.
16. Kipling R. The Jungle book [Text] / R. Kipling. - L. Macmillan & Co Ltd, 1955. - 279 p.
17. Kipling R. The writings in prose and verse: In 31 vols. [Text] / R. Kipling. - N. Y.: Charles Scribner's Sons, 1910 - 1926.
18. Moore-Gilbert B. Kipling and Orientalism [Text] / R. Kipling.. - L.: Palgrave Macmillan. - 228 p.
19. Sandison A. The Wheel of Empire. A study of the Imperial Idea in Some Late Nineteenth and Early Twentieth-Century Fiction [Text] / A. Sandison. - N. Y.: St. Martin's, 1967. - 224 p.
20. Seymour-Smith M. Rudyard Kipling [Text] / M. Seymour-Smith. - L.: Macdonald, 1989. - 373 p.
21. Wilson A. The Strange Ride of Rudyard Kipling [Text] / A. Wilson. - N. Y.: Viking press, 1978. - 370 p.

Стаття надійшла до редакції 13.09.2013

REFERENCES:

1. Anikin, G. V., Mikhalskaya, N. P. Istoriya anglijskoj literatury: uchebnoe posobie [dlya vuzov] (History of English Literature: a training manual [for universities]). Moscow: Vysshaya shkola, 1975. 528 p.
2. Dyakonova, N. Ya. Kipling (Kipling). Moscow: Sov. Encyc., 1966, vol. 3: James - Laxness, pp. 521-522.
3. Kertman, L. E. Istoriya kultury stran Evropy i Ameriki 1870-1917: uchebnoe posobie [dlya vuzov] (The Cultural History of Europe and America 1870-1917: a training manual [for universities]) Moscow: Vysshaya shkola, 1987. 304 p.
4. Kipling, R. Ot morya do morya (From Sea to Sea) // Kipling R. Nemnogo o sebe (Something of Myself) Moscow: Ladomir, 2003. pp. 131-414.
5. Kipling, R. Svet pogas. Smelye moreplavately. Tri soldata (The Light that Failed. Captain's Courageous. Soldiers Three) Moscow: Kron-Press, 1992. 453 p.
6. Motyleva, T. L. Kipling (Kipling) // Istoriya anglijskoj literatury (The History of English Literature): in 3 vols. Moscow: Izd-vo AN SSSR, 1958. vol. 3. pp. 256-279.
7. Urnov, M. V. Redyard Kipling (Rudyard Kipling) // Urnov M. V. Na rubezhe vekov: Ocherki anglijskoj literatury (konec XIX - nachalo XX v.) (At the turn of the century: Essays in English Literature (late XIX - early XX century.)). Moscow: Nauka, 1970. pp. 311-323.
8. Amis, K. Rudyard Kipling and his world. L.: Thames & Hudson, 1975. 128 p.
9. Farnie, D. East and West of Suez. The Suez Canal in History, 1854-1956. Oxford: Clarendon Press, 1969. 860p.
10. Green, R. Kipling and the children. L.: Louis Press, 1965. 240 p.
11. Hopkirk, P. Quest for Kim. In search of Kipling's Great Game L.: John Murray, 2006. 288 p.
12. Kipling, R. Actions and reactions. L.: Macmillan & Co Ltd, 1909. - 301 p.
13. Kipling, R. Actions and reactions: In 2 vols. L.: Macmillan & Co Ltd, 1915.
14. Kiplingiana. Regime to access: http://www.kipling.org.uk/kip_fra.htm
15. Kipling, R. The Five nations: In 2 vols. L.: Macmillan & Co Ltd, 1904.
16. Kipling, R. The Jungle book. L. Macmillan & Co Ltd, 1955. 279 p.
17. Kipling, R. The writings in prose and verse: In 31 vols. N.Y.: Charles Scribner's Sons, 1910-1926.
18. Moore-Gilbert, B. Kipling and Orientalism L.: Palgrave Macmillan. 228 p.
19. Sandison A. The Wheel of Empire. A study of the Imperial Idea in Some Late Nineteenth and Early Twentieth-

Century Fiction. N. Y.: St. Martin's, 1967. 224 p.

20. Seymour-Smith, M. Rudyard Kipling. L.: Macdonald, 1989. 373 p.

21. Wilson, A. The Strange Ride of Rudyard Kipling. - N.Y.: Viking press, 1978. 370 p.

Фоміна Олена Володимирівна – кандидат історичних наук, доцент
Луганський національний університет імені Тараса Шевченка
Адреса: 91011, м. Луганськ, вул. Оборонна, 2
E-mail: laskavoprosim@mail.ru

Fomina Olena Volodymyrivna – PhD in history, associate professor
Luhansk Taras Shevchenko national university
Address: 2, Oboronna Str., Luhansk, 91011
E-mail: laskavoprosim@mail.ru